

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Дукач Юлія Олександрівна

УДК 316.423:316.472.4

**СТРУКТУРА ПРОТЕСТНОГО ПОЛЯ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ
В УКРАЇНІ**

22.00.03 — соціальні структури та соціальні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Київ — 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціології факультету соціології і права Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор,
Кутуєв Павло Володимирович
Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського”, м. Київ, завідувач кафедри соціології факультету соціології і права

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, ст. науковий співробітник
Стегній Олександр Григорович
Інститут соціології НАНУ, м. Київ, провідний науковий співробітник відділу методології і методів соціології

кандидат соціологічних наук, ст. науковий співробітник
Бова Андрій Андрійович
Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, м. Київ, начальник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності

Захист відбудеться 22 квітня 2019 р. о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.30 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 03680, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 4д, ауд. 504.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано « » березня 2019 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О.В. Мазурик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Впродовж останніх 5 років Україна пройшла через значну кількість соціально-політичних трансформацій. Події революції гідності, російська військова агресія на сході та анексія Криму радикальним чином змінила українським суспільний простір. Одним із наслідків стало зростання рівня мобілізації населення, що, в свою чергу, призвело до оновлення поля суспільних рухів України. Проте щоб говорити про (та, відповідно, досліджувати) ці зміни, має бути чітке розуміння “точки відліку”, а саме того, чим характеризувались та як діяли суспільні рухи до 2014 року.

Зважаючи на невелику кількість досліджень суспільних рухів в Україні, (більша частка яких стосується дослідження ідентичності та ідеології суспільних рухів), актуалізується пошук нових методів та підходів до дослідження структури їхньої внутрішньої організації та зовнішньої взаємодії. Сьогодні наукові дослідження суспільних рухів України частіше за все зосереджують свою увагу на окремих рухах в залежності від їхньої ідеології (як, наприклад, екологічний чи молодіжний рух, нові ліві чи радикально праві)¹ або теорії суспільних рухів (причини виникнення, етапи формування тощо)². Зустрічаються поодинокі статті зі спробою типологізації українських суспільних рухів, проте запропоновані типології зазвичай базуються на аналізі зарубіжних публікацій та є доволі широкими та універсальними (наприклад, соціальні, соціально-політичні та політичні рухи)³ і фактично не відображають структурних особливостей поля суспільних рухів в Україні. Звідси відсутність в українському науковому просторі досліджень структури суспільних рухів та громадських альянсів на окремий момент часу. Саме цю прогалину намагається заповнити дана робота.

А оскільки в самому розумінні та визначенні суспільних рухів закладений концепт мережі та мережевих стосунків, використання мережевого підходу стало логічним наслідком вдосконалення теоретичних конструкцій. Саме цей підхід концептуально довів можливість та ефективність використання інструментарію теорії графів для дослідження соціальних структур, пов'язавши його зі специфічною стратегією дослідження, що задає принципи розгляду соціокультурних явищ і процесів як несистемно організованих цілосностей із суб'єктами, що взаємодіють в їхніх рамках.

Сьогодні мережеві дослідження суспільних рухів охоплюють значний перелік досліджуваних питань – від, власне, структури суспільних рухів, до їх мобілізаційних процесів та моделей рекрутування. А мережевий підхід, прийнявши реляційну стратегію як найбільш ефективну для дослідження такого складного явища, став продуктивним полем для реалізації та публікації значної кількості мережевих досліджень щороку.

¹ Див. публікації В.Іщенко, Т.Марценюк, О.Хижняка, О. Стегнія та ін.

² Див. публікації Л. Камінської (Фостер)

³ Наприклад, див. Зубар В. Роль сучасних суспільно-політичних рухів у розвитку української державності / В. Зубар // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 65–70.

Втім, варто зазначити, що в Україні використання мережевого підходу якщо й поширюється поступово в таких сферах, як дослідження мереж еліт, інтернет спільнот або малих груп, то мережеві дослідження суспільних рухів та структури їх протестної міжорганізаційної взаємодії залишаються зовсім не представленими в наукових публікаціях. Водночас дослідження мережі зв'язків громадських та політичних організацій в Україні може значною мірою покращити розуміння як протестного поля в Україні, так і, власне, особливостей функціонування громадських та політичних організацій, їх взаємозалежність та особливості співпраці.

При цьому важливо відмітити значимість саме ретроспективного дослідження, яке охоплює період до початку подій, що отримали назву “революція гідності”. Оскільки краще розуміння тих передумов та структурних особливостей, що уможливили швидке зростання рівня міжорганізаційної взаємодії (із активізацією створення ними союзів та альянсів та співучасті в колективних діях) та активізацію громадянського суспільства (із значним рівнем низових ініціатив), може допомогти впоратись як із завданням дослідження сучасних міжорганізаційних взаємодій та суспільних рухів, так і для формування стратегії співпраці із суспільними організаціями різних типів та ідеологій.

Мережевих досліджень протестної активності в українській соціології сьогодні фактично немає. Хоча сам феномен протестів неодноразово цікавив вітчизняних дослідників⁴. Окремим поштовхом для соціологічного дослідження протестної активності в Україні стало створення в кінці 2009 року моніторингу протестів, репресій та поступок. Це спричинило умовний перехід від публікацій, в яких увага приділяється факторам та типам протестної активності або окремим протестним кампаніям⁵, до тих, що спираються на кількісні емпіричні загальноукраїнські дані⁶. Проте дані моніторингу здебільшого використовуються для дескриптивного аналізу сфери протестної взаємодії. Була лише поодинокі спроба побудувати на їх основі мережу⁷, проте її автор зосередився лише на мережевій візуалізації і не працював над більш ґрунтовним підходом із чисткою масиву (створеного в першу чергу для фіксації протестних дій, а не для мережевого аналізу їх учасників), аналізом кластерів, центральних акторів або мережевих показників, які б дозволили зробити висновки щодо структури та особливостей протестного поля в Україні. Що ще раз підкреслює актуальність даної роботи.

Загалом об'єкт даної роботи плідно досліджувався в світовій соціології. Так, наприклад, увагу до дослідження суспільних рухів вчені починають приділяти ще з середини ХХ століття. Еволюцію дослідницьких програм можна умовно

⁴ Наприклад, див. публікації В.Іщенко та О.Резніка

⁵ Див. Резник А. Динамика факторов протестних практик населения Украины / Александр Резник // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2009. – №3. – С. 100-125.; Коркач Д. Університет на барикадах: студентський протест в українському контексті // Спільне: журнал соціальної критики. – 2011. – №3. – С. 106-113.; Панькова О. Забастовочное движение в Украине: тенденции и особенности / О. Панькова, Е. Ивашенко. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – №3. – С. 236-248.

⁶ Наприклад, див. Іщенко В. Участь крайньо правих у протестах Майдану: спроба систематичної оцінки / Володимир Іщенко. // Спільне. – 2014. – №9. – С. 65-77.

⁷ Гладун А. Кто і з ким виходить на протести [Електронний ресурс] / Андрій Гладун. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://csfr.org.ua/hto-i-z-kim-vihodit-na-protesti/>.

описати через теорію колективної поведінки (серед основних представників – Г. Олпорт, Р. Тернер, Дж. Школьник, Л. Кілліан, В. Корнгаузер, Н. Смелзер, Г. Тард), теорію відносної депривації (С. Стоуффер, Т. Р. Гарр), теорію нових суспільних рухів А. Турена, теорію раціональної дії (М. Олсон) та теорію мобілізації ресурсів (найбільш поширену теорію сьогодні, найвідомішими розробниками якої є представники економічного підходу – Дж. МакКарті, М. Залд та теорії політичного процесу – Ч. Тіллі, Д. МакАдам). Саме теорія мобілізації ресурсів стала основним підґрунтям для поширення мережевого аналізу. Серед основних розробників теоретичних підходів для дослідження суспільних рухів та їхньої протестної активності можна виокремити: М. Діані, Д.МакАдам, Ф. Пессі, Х. Анхейер, М-Дж. Оса, К. Ансел, Л. Дж. Вуд, П. Олівер, Д.Дж.Майерс, І. Бісон, Д. Делла Порта, Л. Моска, С. Терроу, Р. М. Фернандез. Саме їх ідеї та теоретичні концепти лягли в основу даного дослідження. Сам мережевий аналіз структури суспільних рухів став можливим завдяки детально розробленому математичному апарату, у розробку якого значний внесок зробили такі провідні вчені як Г. Уайт, С. Берковіц, Б. Веллмен, М. Грановетр, М. Шварц, С. Мілгрем. Подальше вдосконалення математичного та методологічного апарату стало результатом активної роботи С. Вассермана, К. Фауст, Дж. Скотта, Д. Ноука, Дж. Куклінські, М. Ньюмена Т.Снайдерса та ін.

Попри велику кількість авторів та публікацій, присвячених мережевому аналізу загалом та мережевому дослідженню суспільних рухів зокрема, в Україні мова йде радше про окремі дослідження та публікації. В Україні мережевий підхід представлений у незначній кількості дисертаційних робіт, серед яких – системне дослідження, присвячене специфіці застосування мережевого аналізу в соціології О. Жулкєвської, дослідження політичних акторів та мереж еліт К. Богуславської та В. Нікуліна. Серед наукових публікацій, в яких розглядаються особливості аналізу соціальних мереж, слід виділити роботи А. Горбачика, С. Макеєва, О. Супруненко, Т.Костюченко, К.Нагорняк та ін. Саме тому актуальним залишається вдосконалення понятійного апарату мережевого підходу.

Таким чином, дане дослідження має на меті розширити наявні знання про протестну активність в Україні, що відслідковується і описується моніторингом протестів, репресій та поступок та регулярно вимірюється за допомогою масових опитувань стосовно досвіду участі респондентів у протестах або готовності до неї. Це стає можливим завдяки використанню мережевого підходу, який дозволяє дізнатись більше про діяльність окремих організацій різних ідеологій і типів, незважаючи на декларування їхніх політичних позицій і, таким чином, виявити суспільні рухи та організаційні альянси, що існували в Україні до кінця 2013 року.

Отже, **наукова проблема** полягає у невідповідності наявних соціологічних знань та підходів до дослідження суспільних рухів (що характеризуються дефіцитом інструментальних підходів до вивчення протестних коаліційних об'єднань та процесів за умови відсутності яскраво вираженої ідеології у більшості організацій) сучасним українським реаліям. Вирішення цієї невідповідності передбачає розробку теоретико-методологічного підходу до

дослідження структури протестного поля суспільних рухів та алгоритму виявлення та дослідження мережі міжорганізаційної протестної взаємодії.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні мережевої структури протестного поля суспільних рухів в Україні на прикладі 2011-2013рр..

У відповідності до мети, передбачено розв'язання наступних завдань:

- розкрити основні теоретико-методологічні підходи до розуміння та вивчення суспільних рухів;
- виявити характерні риси та евристичний потенціал мережевого підходу в соціології;
- визначити потенціал використання мережевого підходу для вивчення структури суспільних рухів;
- виокремити основний інструментарій мережевого аналізу для дослідження протестного поля суспільних рухів та афіліативних мереж організацій зокрема;
- шляхом застосування мережевого підходу побудувати модель розвитку структури протестного поля суспільних рухів в Україні у 2011-2013рр.;
- визначити характерні риси структури протестного поля суспільних рухів в Україні
- описати особливості та основні характеристики виявлених в структурі кластерів, об'єднань та центральних акторів.

Об'єкт дослідження – суспільні рухи в Україні.

Предмет дослідження – структура протестного поля суспільних рухів в Україні 2011-2013 рр. з позицій мережевого підходу.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та розв'язання завдань стало можливим завдяки використанню низки методів як загальнонаукового, так і соціологічного характеру. За допомогою методів аналізу і синтезу здійснено узагальнення основних положень теорій суспільних рухів та мережевого підходу в соціології. На основі методу порівняльного аналізу та типологізації розглянуто основні типи мереж, мережевих взаємодій та стратегій їх дослідження. Історичний метод дозволив розглянути основні ідеї та концепти в хронологічній послідовності – від теорії колективної дії середини ХХ століття, до реляційного мережевого підходу до дослідження суспільних рухів. Компаративістський метод застосовувався при порівнянні рівня протестної активності згідно даним по областям, роках та між різними організаціями.

Серед специфічних методів, що були використані для проведення мережевого аналізу та які передбачають обробку та аналіз мережевих даних: візуалізація мережі за допомогою методу укладки вершин “Fruchterman Reingold”, розрахунки показників центральності вершин мережі, та мережевої централізації, щільності, діаметру, довжини шляху тощо. Для виявлення кластерів всередині мережі були використані функції виявлення спільнот, серед яких алгоритми “Edge-betweenness”, “Leading eigenvector”, “Louvain”, “InfoMAP”.

Емпіричну базу дослідження складають дані моніторингу протестів, репресій та поступок “Ukrainian Protest and Coercion Data” за 2011-2013 рр., проведеного Центром соціальних і трудових досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першою працею в українській соціологічній академічній спільноті, в якій розроблено метод побудови моделі та дослідження структури протестного поля суспільних рухів, виявлено приховану структуру протестної активності організацій шляхом викриття їхньої мережі на основі об’єктивного показника спільної участі у зареєстрованих протестах, а також здійснено теоретичні узагальнення засад мережевого підходу при дослідженні суспільних рухів.

Основними результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, є наступні.

Вперше:

- розроблено та реалізовано метод дослідження суспільних рухів та виявлення прихованої структури протестних міжорганізаційних зв’язків із їх зміною в часі;
- продемонстровано пізнавальні можливості мережевого підходу до вивчення протестних коаліційних об’єднань та процесів. Виявлено його цінність за умови поєднання структурного та діяльнісного (реляційного) підходів до розуміння суспільних рухів;
- розкрито та описано структурний аспект протестної дії, завдяки чому стало можливим виявлення суспільних рухів через коаліційні процеси в межах їх протестної діяльності фактично без урахування ідеологічної складової. Використано концепт протестного поля як структурного простору відносин із значною вагою соціального капіталу, що з’являється і нарощується в результаті міжорганізаційних зв’язків-взаємодій під час протестної активності. Структура протестного поля, в свою чергу, представлена мережею позачасових протестних міжорганізаційних зв’язків;
- на прикладі даних моніторингу протестів, репресій та поступок розроблено спосіб трансформації подієвої бази даних класичного формату та її адаптації до мережевого аналізу. Виявлені основні недоліки та складнощі цього процесу;
- на основі дослідження мережі зв’язків громадських та політичних організацій в Україні впродовж 2011-2013 рр. виявлено високий рівень інтегрованості загальноукраїнського протестного поля і продемонстровано, що протестно активні організації схильні об’єднуватись в один мережевий компонент;
- виявлено високий рівень кластеризації загальної мережі із тенденцією до посилення проте із незмінним складом більшості кластерів. За результатами кластерної моделі підтверджено тезу про можливість відслідковування ідеологічного спрямування через коаліційні процеси на протестному полі;

- ідентифіковано особливості взаємодії політичних та громадських організацій на протестному полі в Україні. Продемонстрована виключна роль політичних партій – як за абсолютними показниками кількості та чисельності протестів, так і стосовно їх ролі для згуртування та об'єднання мережі;
- розкрито прогностичний потенціал дослідження структури протестного поля суспільних рухів для передбачення протестних сплесків.

Дістали подальшого розвитку:

- систематизація знань стосовно теоретико-методологічних засад та методичного арсеналу мережевого підходу, його теоретичне відокремлення від інших соціологічних підходів та мережевих теорій;
- теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження суспільних рухів із використанням мережевого підходу та інструментарію мережевого аналізу;
- актуалізація репрезентації суспільних рухів в медіа та інтернет-просторі, та їх взаємодії зі ЗМІ як життєво необхідної практики для самовідтворення та саморепрезентації;
- соціологічні підходи до визначення та подальшого дослідження афіліативної мережі, які уможливають припущення, що спільна участь в подіях створює умови для виникнення соціальних зв'язків інших типів – знайомств, дружби, конкуренції тощо. Підтверджено тезу Маріо Діані, що миттєва протестна співучасть сприяє продовженню міжорганізаційних відносин і, відповідно, побудовані зв'язки репрезентують (потенційний) соціальний капітал організації та (частково) її ідеологічну спрямованість.

Практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні розуміння суспільних рухів та коаліційних об'єднань в Україні, їх протестного поля, лідерів, впливових акторів та окремих організаційних угруповань.

Розроблена програма дослідження структури протестного поля суспільних рухів може бути продовжена із оновленням масиву даних, що використовувався. Також програма дослідження структури протестного поля суспільних рухів може використовуватися для вивчення інших періодів часу, в межах окремої області та за межами України (за умови наявності аналогічних або схожих даних).

Практичне значення також полягає у можливості застосування результатів дослідження в практичній діяльності як громадських організацій, так і державних інституцій, зокрема, департаментів по зв'язкам із громадськістю для формування стратегії співпраці зі суспільними організаціями.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при розробці курсів та спецкурсів: “Соціології суспільних рухів”, “Мережевий підхід в соціології” та “Дослідження соціальних структур в соціології”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідницької теми кафедри соціології факультету соціології і права Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського” “Соціетальний розвиток, модернізація та модерн в глобальному світі” (№ держреєстрації 0116U008963).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені й обговорені на конференціях. Серед них – Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів “Соціологія у (пост)сучасності” (м. Харків, 2014, 2015, 2016 р.), Національний конвент МАСПН (м. Одеса, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція “Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів” (м. Київ, 2013 р.), Конференція з політичної соціології “Potere e Democrazie: Scenari di Mutamento” (м. Лечче, Італія, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція “Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914-2014” (м. Київ, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція “Соціальні та політичні конфігурації модерну: політична влада в Україні та світі” (м. Київ, 2015 р.), 4th ASCN Annual Conference “Protest, Modernization, Democratization: Political and Social Dynamics in Post-Soviet Countries” (м. Тбілісі, Грузія, 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція з соціології “Держава та глобальні соціальні зміни: історична соціологія панування та спротиву в епоху модерну” (м. Київ, 2015 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми розвитку соціологічної теорії. Порівняльні дослідження: виклики соціологічній теорії та практиці” (м. Київ, 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція “Історична соціологія цивілізацій: модерн поміж демократією та нерівністю” (м. Київ, 2016 р.)

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 18 наукових праць – 7 наукових статей, у тому числі 6 у фахових виданнях (з них 1 стаття у іноземному науковому виданні), та 11 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація містить вступ, 3 розділи, 16 підрозділів, список використаних джерел, що налічує 216 позицій, 8 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 212 сторінок, список літератури на 23 сторінках. Дисертація містить рисунки (5), таблиці (10) та додатки на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** викладено актуальність проведеного дослідження, його наукову новизну, визначені об'єкт, предмет, мета та задачі дослідження, його теоретико-методологічна та емпірична база; розкрито наукову значущість отриманих результатів.

У **першому розділі** роботи “Теоретико-методологічні засади дослідження суспільних рухів” розглянуто основні етапи дослідження суспільних рухів. Незважаючи на відносно нетривалу історію досліджень суспільних рухів,

становлення соціологічного розуміння цього явища пройшло декілька етапів. Якщо з самого початку в центрі уваги знаходилась девіантна сутність суспільних рухів, згодом інтерес науковців перемістився від (девіантних) наслідків діяльності рухів до, власне, причин їх появи в суспільному просторі. Таким чином соціальні науки почали шукати пояснення для існування цього соціального явища, яке не тільки об'єднує велику кількість індивідів, проте також має на меті зміну спільного простору та його правил функціонування. Одним із пояснень (запропонованим представниками теорії відносної депривації) стала наявність специфічних цінностей та очікувань учасників суспільних рухів та соціальних протестів. З часом до нього приєднується аргумент раціональності індивідів, таким чином розвиваючи соціальну теорію в новому напрямку, проте заганняючи розуміння складної системи суспільних рухів до активованої суми індивідуальних обурень.

Із розвитком соціологічної думки народжується нова теза впливу зовнішнього середовища на особливості існування та функціонування суспільних рухів. Вона стала одним із важливих кроків на шляху утвердження в сучасних академічних колах декількох основних характеристик та особливостей суспільних рухів. Вони передбачають для пояснення суспільних рухів об'єднання декількох рівнів – рівня індивідуального (як, наприклад, наявність процесів обміну та індивідуальних стосунків всередині руху), колективного (організаційне відтворення, міжорганізаційна взаємодія, визначені спільні опоненти та ідентичність) та макро рівня (умови існування руху, визначені особливістю системи, до якої вони інтегровані).

Ця багаторівневість та актуалізація процесів обміну, що відтворюють зв'язки як на одному рівні, так і між ними, актуалізувала мережевий підхід до дослідження суспільних рухів. І якщо раніше парадигма мобілізації ресурсів (в межах якої і зароджується мережевий підхід) фокусувала свою увагу на "організаційному мікрорівні", то останні публікації серед її теоретиків свідчать про поступовий відхід від лише мікро-рівня, із зосередженням уваги на мережевих міжорганізаційних взаємодіях, що обумовлюють протестний потенціал суспільних рухів та перетворюють організаційні альянси на акції масових протестів із єдиною ідентичністю.

Тому, зважаючи, на поставлену мету та завдання даного дослідження, було обране визначенням суспільного руху як мережі неформальних взаємодій між великою кількістю індивідів, груп або асоціацій, що залучені до політичного або культурного конфлікту, на основі загальної колективної ідентичності. (За умови, що нами використовуватиметься реляційний (на відміну від номінального) критерію визначення меж суспільного руху). Передбачається, що саме такий підхід здатен врахувати всі рівні – без зсуву до дослідження цілей кожного окремого учасника або, навпаки, нівелюючи значення індивідуального впливу.

Дане визначення, як було продемонстровано, стає не стільки інструментом для максимального обмеження досліджуваної області, але, скоріше, сприяє релятивізації досліджень та залученню для кожного окремого кейсу певного набору підходів, що, хоч і наділяє особливою роллю особистість дослідника (тим самим частково уможлиблюючи певну упередженість), втім, сприяє

поглибленню розуміння досліджуваного кейсу та “легітимізує” залучення інструментарію мережевого аналізу.

Такий теоретико-методологічний підхід до розуміння суспільних рухів ще більше актуалізується в умовах, коли суспільний рух передбачає обов'язково створення організаційного простору свого відтворення. Незважаючи на мережевий характер сучасних суспільних рухів, організації (які, як часто зауважують дослідники, не обов'язково мають супроводжувати суспільний рух) складають часто ядро суспільного руху, виступаючи фактором, що сприяє його раціоналізації, підтримці ідентичності та трансляванню цілей.

Проте незважаючи на зростання популярності даного реляційного підходу, було продемонстровано, що більша частина емпіричних досліджень все ще керується переважно підходом структуралістським. Хоча саме реляційний підхід передбачає усунення основних недоліків теорії мобілізації ресурсів (в першу чергу – статичності досліджуваних структур) та перехід до динамічного розгляду міжлюдських взаємодій із залученням структуралістських (але динамічних) аспектів розуміння соціальної структури.

Одним із “виходів” із подібної ситуації було обрано поєднання кількісного структуралістського підходу із дослідженням протестної діяльності суспільних рухів – як певної форми його самоствердження, взаємодії та впливу на державні інститути, “офіційних опонентів” руху, масову свідомість / сприйняття та ідентифікацію його членів та, власне, як характерної риси всіх суспільних рухів, особливістю їхнього існування.

Таким чином обраний теоретико-методологічний підхід актуалізує мережеві методи дослідження та сприяє максимально повному охопленню досліджуваного соціального явища з можливістю об'єднання структурного та діяльнісного (реляційного) підходів.

У **другому розділі** дисертації “Мережеві дослідження суспільних рухів” розглянуто основні передумови становлення мережевого аналізу, виокремлені тенденції його використання в сучасній західній соціології, визначені основні терміни та проведено вододіл між дефініціями аналізу соціальних мереж, мережевого аналізу та мережевого підходу. Акцентовано увагу на метафоричній сутності терміну “мережа” та пов'язаній із цим проблемі взаємодії різних “мережевих” теорій.

Зроблено висновок, що на сьогоднішній день мережевий підхід не набув статусу теорії, а, скоріше, репрезентує стратегію дослідження, в основі якої лежить переконання, що пояснення діяльності громадської організації не можна віднайти в формальних документах та серед інших елементів самоідентифікації; а слід звернути увагу на структури відносин, які налагоджують (або обмежують) взаємодії, а також на поведінку/дії агентів, які відтворюють і змінюють ці структури.

Продемонстровано, що для системного розуміння мережевого підходу необхідним є бачення основних передумов його виникнення, а саме основних постулатів соціометричного підходу, досліджень групової динаміки, школи британської соціальної антропології, теорії обміну та теорії соціального капіталу. Остання, в свою чергу, тісно пов'язана на концептуальному рівні із

мережевим підходом та на прикладі теорій Дж.Коулмана та М.Грановеттера демонструє особливості двох позицій в рамках мережевого підходу – позиції структурної еквівалентності (яка і знаходиться в основі програми дисертаційного дослідження) та позиції згуртованості.

Розглядаючи особливості використання мережевого підходу в рамках дослідження суспільних рухів, були виділені основні підходи до аналізу, напрями досліджень та концептуальні стратегії. Ще раз (спираючись на ідеї Р. Фернандеза, Д. МакАдама, М. Емірбайера та Д. Гудвіна) було підтверджене припущення стосовно гнучкості мережевого підходу, що сприяє розповсюдженню саме реляційного способу дослідження суспільних рухів. У розділі здійснюється класифікація та експлікація основних течій в рамках дослідження мереж, що сприяли його популяризації та науковому визнанню. Серед них – концепт малих (тісних) світів, дослідження мереж еліт та соціальних зв'язків та ін.

Особливу увагу було приділено концепції СПІМ-організацій (організацій, що мають характеристики сегментованої поліцентричної інтегрованої мережі), яка репрезентує основні риси сучасних суспільних рухів. Оскільки СПІМ-організації є мережевими за своєю сутністю та активними у своїх взаємодіях як всередині руху, так і за його межами, ще раз було підтверджена адекватність використання реалістичного критерію для встановлення кордонів мережі суспільних рухів.

Окрім класичних підходів до дослідження “реальних” мереж суспільних рухів, було актуалізовано питання репрезентації рухів в медіа та інтернет-просторі. Спираючись на ідеї таких провідних теоретиків як Б.Веллмен, У.Гемсон, М.Діані, Д.Делла Порта, Л.Моска, було доведено необхідність взаємодії суспільних рухів зі ЗМІ як “залогів їх виживання”, що, своєю чергою, стало важливим аргументом на користь використання даних Моніторингу протестів, репресій та поступок в дисертаційному дослідженні.

Аналітичний огляд особливостей онлайн мереж продемонстрував, з одного боку, загрозу у вигляді розповсюдження таких негативних явищ, як мережева війна, з іншого, – нові можливості для суспільних рухів. В першу чергу йдеться про зручний та майже безкоштовний інструмент інформування та мобілізації населення, з іншого – нові форми протестної дії (як, наприклад, “роїння”).

Загалом було відзначено, що багаторічна традиція дослідження суспільних рухів зазнає серйозних змін під впливом нових явищ, пов'язаних із мережевізацією як міжорганізаційних відносин (що можна побачити на прикладі поширення та зростання ефективності СПІМ-організацій), так і комунікаційного простору. А використання онлайн ресурсів для спрощення та прискорення організаційних процесів змінює як способи самопрезентації організацій (із наданням переваги онлайн ЗМІ та онлайн мережам), так і необхідний дослідницький інструментарій.

У **третьому розділі** роботи “Структура протестної співпраці суспільних рухів в Україні: організаційний мережевий аналіз” було розглянуто методологічні особливості використання мережевого аналізу та з його

допомогою досліджена всеукраїнська мережа міжорганізаційних протестних взаємодій у 2011-2013 рр.

Загалом, як було представлено у дисертаційному дослідженні, існування великої кількості різноманітних типологій мереж та мережевих зв'язків демонструє, з одного боку, значний розмах дослідницьких мережевих проектів, а з іншого, – значні методичні відмінності поміж ними. Відтак актуалізується питання виокремлення методичного апарату, адекватного для дослідження суспільних рухів та їхньої протестної взаємодії.

Серед теоретичних аспектів мережевого аналізу окрему увагу було приділено термінологічному апарату, основним мережевим показникам, найпоширенішим видам дизайну мережевого дослідження, методам дослідження груп (кліки, k-ядра та модулярність), особливостям візуалізації мережі та динаміці мереж.

Зважаючи на специфіку емпіричної бази дослідження, особливий акцент було зроблено на понятті афіліативної мережі, де в якості зв'язку виступає одночасна участь у події. Зважаючи на основне припущення, що лежить в основі аналізу афіліативної мережі, для подальшого аналізу було висунуто тезу, що спільна участь у подіях створює умови для виникнення соціальних зв'язків іншого типу - знайомств, дружби, конкуренції тощо. Таким чином миттєва протестна змінна сприяє продовженню міжорганізаційних відносин і, відповідно, побудовані зв'язки репрезентують (потенційний) соціальний капітал організації.

Оскільки значна кількість досліджень громадських та політичних організацій в Україні демонструють, що більшість із них не є носіями яскраво вираженої ідеології та, відповідно, самоідентифікації її членів із окремим суспільним рухом, дослідження саме мережі протестів та виявлення в ній окремих кластерів (альянсів) стало альтернативою теоретичному об'єднанню різних організацій за їх формальними атрибутами (наприклад, ліві-праві, нові суспільні рухи, профспілковий рух тощо).

Відповідно до прийнятих класифікацій мереж, проведене дослідження було реалізоване з позицій реляційного аналізу із використанням структурного підходу. Для встановлення меж мережі було обрано реалістичний критерій, при чому як на етапі початкового відбору організацій, так і при подальшому дослідженні лише найбільшій компоненті мережі. Результатом стала побудова афіліативної мережі з непрямыми слабкими зв'язками.

Загалом організаційне протестне поле в Україні впродовж 2011-2013 рр. характеризувалось поступовим зростанням абсолютної кількості протестів. Проте відносна кількість мережевих протестів (маються на увазі ті, в яких брали участь хоча б дві досліджувані організації) знизилась в 2013 році на 5% порівняно із 2011 р. Це можна пояснити неспівпадінням темпів зростання протестних настроїв серед загального населення та темпів посилення міжорганізаційної взаємодії.

Протестне поле на загальноукраїнському рівні впродовж досліджуваного періоду було інтегрованим та більшість організацій були об'єднані в один мережевий компонент, що включав майже всіх значимих та протестно активних

акторів. Проте дана мережа була досить сильно кластеризована. І з кожним роком рівень кластеризації лише зростав.

За допомогою алгоритму, що виявляє посередництво ребер (функція «cluster_edge_betweenness» з бібліотеки «igraph» мови програмування R) та перевірки на ступінь модулярності були виділені сталі кластери, членів яких об'єднує якщо не спільна ідеологія, то схожі цілі або аудиторія. Серед них: кластер з протестно активними політичними партіями (переважно представниками опозиційних сил), кластер із незалежними профспілками та НУО лівого спрямування (які жодного разу не мали прямих зв'язків із політичними партіями та були максимально від них дистанційовані в межах мережевого компоненту), кластер волонтерських та благодійних організацій, кластер праворадикального та націоналістського штибу тощо. Дані кластери були виявлені як на загальнонаціональному рівні, так і окремо в Києві.

Окрім цього, незважаючи на поступове збільшення кількості протестів та посилення міжорганізаційних взаємодій, було виявлено, що структурні особливості протестного поля в Україні є відносно сталими, а віднайдені особливості (як, наприклад, наявність двох відокремлених характерних кластерів в Києві) зберігаються впродовж всього досліджуваного періоду. Проте аналіз показників модулярності не дозволив виявити жодного із наявних в масиві атрибута, який би міг виступити в якості чинника кластеризації. В якості критерія групування було взято лише змістовний аналіз складу кластерів, який, втім, не зміг пояснити склад всіх (навіть відносно великих) кластерів.

Особливу увагу було приділено дослідженню лідерів мереж – згідно рівня їхньої протестної активності та за трьома мірами центральності. Було продемонстровано, що різні підходи до обчислення центральності елементів мережі свідчать про різні організаційні стратегії та, відповідно, про різні ресурси, до яких завдяки своїй позиції в мережі мають доступ актори.

Так, наприклад, центральну позицію в мережі займають політичні партії. Проте серед них протестні стратегії можуть сильно відрізнятись. Якщо опозиційні партії (БЮТ, Фронт змін, Удар, Свобода) мають не тільки найбільшу кількість протестів, але і найвищий ступінь вершини, що свідчить про їх спроби максимального розширення своєї мережі (або ж максимальної репрезентації в ЗМІ). При цьому вони часто не зважають на ідейну та ідеологічну спрямованість події. В той же час Партія Регіонів, знаходячись при владі та маючи велику кількість протестів, дуже мало співпрацювала з будь-якими іншими організаціями (як громадськими об'єднаннями, так і політичними партіями). Окремий кластер об'єднував партії КПУ, СПУ, ПСПУ, відділяючи їх від іншої частини мережі та демонструючи їх потужний альянс із дуже слабкими зовнішніми зв'язками та, як наслідок, невеликий соціальний капітал.

Як вже було зазначено вище, кластер, що включав профспілки та організації лівого спрямування, в межах протестного поля був максимально відокремлений від політичних партій. Проте не можна не відзначити, що особливу роль (відповідно до показників центральності як посередництва) для інтегрованості декількох сегментів протестного поля відігравали організації “Боротьба” (доволі радикальна організація лівого спрямування), Фондація регіональних ініціатив

(молодіжна організація із потужною мережею представництв по всій Україні), Молодіжний націоналістичний конгрес, профспілка “Пряма дія” та громадянський рух “Відсіч”. Можна зробити припущення, що в протестному полі України є певний рух до інтеграції, який проявляється у нівелюванні ідеологічних позицій на користь досягнення поставлених цілей.

Спроба проаналізувати зміну мережі в часі із використанням моделі дослідження динаміки мережі (SAOM - стохастичні акторно-орієнтовані моделі) не призвела до значущих висновків, оскільки досліджувані мережеві стосунки за результатами обчислення коефіцієнту Джаккарда виявились непридатними для використання моделі мережевої динаміки – впродовж досліджуваного періоду мережа не відповідала умовам збереження високого рівня стійкості та наявності поступових змін. Що з, одного боку, може означати нестійкість та слабку структурованість мережі, з іншого, (більш імовірно) – що мережеві стосунки афіліативного типу є фактично непридатними для використання моделі і відсутність поступових змін та високого рівня стійкості спричинені подієвою змінною, що лежить в основі мережі.

ВИСНОВКИ

Сучасні соціально-політичні трансформації в Україні привертають увагу багатьох дослідників, і паралельно з цим ще більше актуалізується дослідження суспільних рухів як одних із ключових рушіїв соціальної мобільності та самоорганізації. Після революції гідності в Україні суттєво трансформувалось суспільне поле – деякі суспільні рухи отримали ще більше впливу, інші – навпаки, майже зникли з суспільної арени. Проте чи було це наслідком подій 2013-2014 рр. та зміни політичного вектору? Чи, можливо, цьому сприяли певні структурні фактори та особливості міжорганізаційної взаємодії представників даних сил? В сучасних українських дослідженнях суспільних рухів виникає багато питань, пов'язаних із необхідністю встановлення точки відліку та часто неможливістю описати структуру існуючих суспільних рухів та її розвиток з часом. Дана дисертація має стати відповіддю на цей запит.

Крім того, ця робота є першою в Україні демонстрацією використання можливостей мережевого підходу до дослідження суспільних рухів. Що є важливою складовою процесу пошуку нових методів дослідження (та загалом розуміння) як суспільних рухів, так і міжорганізаційних взаємодій. Тим не менше, в Україні сьогодні, незважаючи на поступове проникнення до університетських навчальних планів, використання мережевого підходу все ще залишається скоріше результатом індивідуальних досліджень.

А оскільки в самому розумінні та визначенні суспільних рухів закладений концепт мережі та мережевих стосунків, використання мережевого підходу стало логічним наслідком вдосконалення теоретичних конструкцій. І саме мережевий підхід сьогодні дає можливість реалізувати реляційний аналіз, поєднавши структурний підхід із врахуванням агентної складової.

Саме завдяки цим можливостям за останні три десятиліття в світовій соціології, на відміну від української соціологічної спільноти, відбулося значне збільшення інтересу до мережевого підходу.

Виокремленою особливістю даного підходу є спеціалізація на вивченні сукупності стійких зв'язків між суб'єктами. Незважаючи на суто структуралістський характер (а, можливо, навіть завдяки йому), мережевий підхід сьогодні набув статусу міждисциплінарної дослідницької стратегії зі своїм методологічним апаратом. Його науковій популярності сприяло те, що він дозволив поглянути на колишні соціальні структури з якісно нової сторони. Він навіть отримав назву "нової оптики" і почав швидко поширюватися як в різних галузях соціології, так і в інших науках.

Доказом популярності мережевого підходу сьогодні слугує широка мережа наукових заходів, ціллю яких є об'єднати в одному місці вчених, що практикують мережевий аналіз – від щорічної всесвітньої конференції із мережевого аналізу, що вперше відбулась у 1981 році у США, до першої європейської конференції із мережевого аналізу у Барселоні у 2014 році.

Незважаючи на вже значну історію розвитку та детально розроблений методологічний апарат, було виявлено, що сьогодні мережевий підхід все ще не набув статусу теорії. Втім, було припущено, що це скоріше є його перевагою, оскільки сприяє його гнучкості – в рамках мережевого підходу можливі дослідження соціальних акторів різних рівнів – від індивідуального, до колективного, а одиницею дослідження (вершиною) може бути як окремий індивід, так і певна організація, політична партія, чи навіть ціла держава. Так само зв'язки між вершинами встановлюються згідно наукового інтересу та фантазії автора – ними можуть бути листування, обмін певними ресурсами, підписання міжнародних договорів тощо.

Обираючи даний метод, значна увага була приділена відповіді на запитання "чи описують та пояснюють досліджувані нами зв'язки реальні соціальні об'єднання?". Або, як сформулювала це питання Г.Градосельська "наскільки реальні ті зв'язки, які ми вимірюємо?"⁸.

У даному дисертаційному дослідженні було взято на озброєння таку сферу використання мережевого підходу, як дослідження зв'язків всередині організаційної мережі, що була створена на основі подієвої змінної. І саме подієва змінна (а саме організаційна співучасть в протестах) стала тим фактором, який відповідав за "реальність" зв'язків всередині мережі.

Одним із результатів дослідження стало часткове спростування гіпотези, що мережа організацій, що активно діє в протестному полі України володіє характеристиками СПІМ (сегментованої поліцентричної інтегрованої мережі). Незважаючи на те, що протестна діяльність в Україні є достатньо сегментованою, а до протестів залучені часто одразу декілька організацій, поліцентричний та інтегрований характер мережі залишається під питанням.

⁸ 133. Градосельская Г.В. Сетевые измерения в социологии / Галина Градосельская. – Москва: Издательский дом «Новый учебник», 2004. – 248 с.

Розглядаючи показники центральності вершин мережі, була продемонстрована виключна роль політичних партій – як за абсолютними показниками кількості та чисельності протестів, так і стосовно їх ролі для згуртування та об'єднання мережі.

Втім, просторовий аспект вносить свої корективи в розуміння цієї центральності, тому питання стосовно ролі політичних партій на різних етапах протесту та в рамках громадської позиції залишається відкритим для подальших досліджень.

Аналізуючи питання виявлення динаміки, є підстави стверджувати, що обраний метод майже не дає можливості прогнозувати сплески протестної активності. Навіть в умовах ретроспективного дослідження, часовою межею для якого стала дата 21 листопада 2013 року, ані по всій Україні, ані окремо в Києві, не було помічено жодних ознак відокремлення (або навпаки збільшення) певних альянсів. Хоча якщо звертатись до показників модулярності на загальнонаціональному рівні за різні роки, то можна помітити посилення кластеризації мережі. Втім, даний тренд не є актуальним для мережі в Києві та області.

При дослідженні кластерної структури було виокремлено групи, які об'єднували спільні цілі, аудиторія або схожа ідеологія. Втім, така структура мережі зберігалась протягом всіх трьох років, тому несе скоріше дескриптивну цінність, а не прогностичну. Також можна побачити зростання протестної активності чотирьох опозиційних партій (Свобода, Батьківщина, Фронт змін та Удар). Втім, передбачення їхньої ролі в подальших подіях в Україні можливе хіба що з ретроспективних позицій.

Загалом протестна активність по всій Україні поступово зростала – навіть враховуючи те, що в даних за 2013 рік відсутній один місяць. При чому збільшувалась не лише абсолютна кількість протестів, але й тих, що мобілізували дві і більше організацій. Так само поступово в Україні збільшувалась кількість організацій, що взаємодіяли в рамках протестної активності із іншими. Це свідчить про включення до коаліційних відносин нових акторів та, звичайно, з великою обережністю можна припустити, що це говорить про посилення відносин кооперації та зростання потенціалу протестної масової мобілізації. Втім, збільшення кількості вершин в мережі майже ніяк не вплинуло на показники щільності, діаметру і середнього шляху, тому про збільшення згуртованості всередині загальної протестної активності по Україні як передумови до подальшого протестного сплеску говорити не можна.

Особливістю обраного підходу стала необхідність виокремлення саме суспільних рухів із загальної мережі протестної взаємодії. Причиною неможливості зробити остаточні висновки стала нестача інформації стосовно однієї з характеристик суспільних рухів, а саме – ідентичності. Бо якщо співучасть в протестах може дати уявлення про спільність цілей, опонентів та наявність міжорганізаційної взаємодії, то спільна ідентичність залишається лише гіпотезою. Проте були виявлені організаційні кластери, які, зважаючи на їх сталість та відтворення власної структури, можуть або дати уявлення про вже існуючі рухи, або продемонструвати хто має всі передумови для їх утворення.

Тобто, можна сказати, дисертаційна робота зіштовхнулася із поки ще не вирішеним в світовій соціології суспільних рухів питанням “Коли та за яких умов із міжорганізаційних альянсів народжуються суспільні рухи?”.

Із інших слабких сторін та можливих обмежень дослідження можна виокремити як особливості роботи з базою даних (було віднайдено велику кількість слабких місць використання Моніторингу протестів, репресій та поступок для мережевого аналізу, переважно пов’язаних із мовою створюваної бази), так і неможливість використання сучасних методів дослідження мережевої динаміки через особливості афіліативної мережі, створеної на основі подієвої змінної.

Використання даних про співучасть організацій в окремих подіях впливає і на інші аспекти аналізу. По-перше, досліджувані зв’язки є дискретними – вони існують лише в конкретний проміжок часу. По-друге, ці зв’язки не залежать від дій лише двох вершин (організацій), між якими вони встановлюються, але мають першопричинами велику кількість зовнішніх факторів. І ці зовнішні фактори залишаються поза дослідницькою увагою. І, по-третє, дані, якими ми володіємо, не дають можливості зробити висновки щодо характеру реальних стосунків під час протесту. Крім того, досліджувалось лише поле протестних рухів репрезентоване в інтернет ЗМІ. Проте даний аспект з одного боку мінімізований дуже ретельно розробленою методологією моніторингу протестів, репресій та поступок, з іншого – проведений аналіз літератури стосовно особливостей репрезентації суспільних рухів продемонстрував, що суспільний рух в сучасному світі не може бути не представленим в засобах масової інформації. А протест, про який ніхто не знає фактично не існував в публічному просторі.

Крім того, в дослідженні фігурували лише протести, які відбуваються “офлайн” та передусім передбачають “класичні” моделі протестних практик, як, наприклад, масова демонстрація або страйк. Проте, розглянувши основні напрями розвитку та діяльності суспільних рухів, що стали можливі завдяки поширенню Інтернет, було продемонстровано, що використання його як інструменту зміни протестного репертуару, це, тим не менше, не призводить до драматичних змін в протестній діяльності суспільних рухів. Тому передбачається, що використання саме інтернет репрезентації протестів в цілях дослідження не мало значущого впливу на отримані результати.

Загалом в процесі дисертаційного дослідження було виявлено високий евристичний потенціал мережевого підходу для дослідження суспільних рухів. Його використання стало досить ефективним способом ретроспективного дослідження, оскільки дозволило розглянути структуру міжорганізаційних взаємодій, виокремити найвпливовіших акторів, зробити висновок про сталість форми та особливостей формування протестної мережі.

Також відбувся процес актуалізації мережевого підходу та методів мережевого аналізу для подальших досліджень та публікацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Купреєва Ю.О. Дослідження протестної активності населення на основі інформації в мережі Інтернет: проблеми та перспективи вдосконалення / Юлія Олександрівна Купреєва. // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – №4. – С. 57–61.
2. Купреєва Ю.О. Теоретико-методологічні підходи до вивчення протестної діяльності / Юлія Олександрівна Купреєва. // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – №1. – С. 60-65.
3. Дукач Ю.О. Дослідження суспільних рухів за допомогою методу аналізу соціальних мереж: на прикладі мережі протестів лівого спрямування в Києві за 2013 р. / Юлія Дукач // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – №3. – С.108-124.
4. Дукач Ю.О. Мережа протестів напередодні Євромайдану: організаційний аналіз / Юлія Олександрівна Дукач. // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – №2 (22). – С. 60-69.
5. Дукач Ю.О. Мережевий підхід в науковому доробку Баррі Веллмана: експлікація та оцінка / Юлія Олександрівна Дукач. // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. – 2015. – № 3/4 (23/24). – С.14-20.

Стаття в зарубіжному виданні:

6. Дукач Ю.А. Сетевой подход и теория социального капитала: взаимодействие и взаимопроникновение / Юлия Дукач // Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия гуманитарных наук. – 2016. - №3. – С. 27-32.

Матеріали конференцій:

1. Купреєва Ю.А. Типология уровня доверия политическим институтам граждан Украины и Польши / Купреєва Юлія // Соціологія у (пост)сучасності: Збірник тез доповідей XI Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2013. - С. 76-78.
2. Купреєва Ю.О. Основні тенденції розвитку робітничого протестного руху на території Європи в умовах інтеграційних процесів // Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 28-29 листопада 2013 р.) / Уклад. П.В. Кутуєв. – К. : “Талком”, 2013. – С. 265-266.
3. Купреєва Ю.А. Апробация идеи Т.Р.Гарра об изменении интенсивности относительной депривации на протестном поле ЕС // Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину: Тема IV Конвента МАСПН (Україна) м. Одеса, 20-21 березня 2014 р. / за загальною редакцією д.ю.н.,

професора В.М. Дрьоміна. – Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2014. – С. 310-311.

4. Купреева Ю.А. Основные измерения существования протестной культуры: в поисках системного подхода к исследованию // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез доповідей XII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 91-93.

5. Купреева Ю.А. Актуализация метода анализа социальных сетей в социологии // Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914-2014: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 27-28 листопада 2014 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Мігалуш. – К.: Політехніка, 2014. – С. 336-337.

6. Купреева Ю.А. Метод анализа социальных сетей: перспективы для исследования общественных движений // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів (м. Харків, 23-24 квітня 2015 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С.47-48.

7. Купреева Ю.О. Дослідження організаційної мережі суспільного руху: де взяти дані? // Соціальні та політичні конфігурації модерну: політична влада в Україні та світі: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 3-4 червня 2015 р. / укладачі: Г. Дерлуг'ян, А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Мігалуш. – К. : Талком, 2015. – С. 67-68.

8. Дукач Ю.О. Як розуміти аналіз соціальних мереж? Базовий термінологічний словник // Держава та глобальні соціальні зміни: історична соціологія панування та спротиву в епоху модерну: матеріали міжнародної науково-практичної конференції з соціології (м. Київ, 26-27 листопада 2015 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Мігалуш. – К. : Талком, 2015. – С. 632-633.

9. Дукач Ю.О. Его-центричний versus загальний мережевий аналіз: особливості співіснування // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез доповідей XIV міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Харків, 31 березня – 2 квітня 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2016. – С. 58-60.

10. Дукач Ю.А. Сетевая сеть сетевого протеста: рефлексия на статью Евгении Ним // Матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку соціологічної теорії. Порівняльні дослідження: виклики соціологічної теорії та практиці”, 19-20 трав. 2016 р., (м. Київ) / Київ нац. ун-т ім. Т.Шевченка [та ін.] / Куценко О.Д., Горбачик А.П., Петренко-Лисак А.О., Сидоров М.В.-С. [заг. ред.] – К.: Логос, 2016. – С. 49-51.

11. Дукач Ю.О. Стратегії дослідження мережевих стосунків у часі // Історична соціологія цивілізацій: модерн поміж демократією та нерівністю: Матеріали VI міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 30-31 травня 2016 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв. – К.: Політехніка, 2016. – С. 351-352.

Статті в інших виданнях:

1. Дукач Ю. Непублічної соціології не існує? Або як співпрацювати зі ЗМІ та залишитись професіоналом // Феномен майдану в українському

суспільстві: соціологічні інтерпретації. Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н.В.Паніної / За наук. ред. Є.І. Головахи і О.Г. Стегнія. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 130–135.

АНОТАЦІЯ

Дукач Ю.О. Структура протестного поля суспільних рухів в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 соціальні структури та соціальні відносини. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічного підходу до дослідження структури протестного поля суспільних рухів та алгоритму виявлення та дослідження мережі міжорганізаційної протестної взаємодії на основі даних моніторингу протестів, репресій та поступок “Ukrainian Protest and Coercion Data” за 2011-2013 рр..

За результатами проведеного дослідження розроблено метод побудови моделі та дослідження структури протестного поля суспільних рухів. Використано концепт протестного поля як структурного простору відносин із значною вагою соціального капіталу, що з'являється і нарощується в результаті міжорганізаційних зв'язків-взаємодій під час протестної активності. Виявлено приховану структуру протестної активності організацій шляхом викриття їхньої мережі, побудованої на основі об'єктивного показника спільної участі у зареєстрованих протестах. А також здійснено теоретичні узагальнення засад мережевого підходу при дослідженні суспільних рухів.

Ключові слова: протест, протестне поле, суспільний рух, аналіз соціальних мереж, мережевий аналіз, мережевий підхід, теорія мобілізації ресурсів, соціальний капітал, організація.

АННОТАЦИЯ

Дукач Ю.А. Структура протестного поля общественных движений в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22. 00. 03 социальные структуры и социальные отношения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологического подхода к изучению структуры протестного поля общественных движений и алгоритму выявления и исследования сети межорганизационного протестного взаимодействия на основе данных мониторинга протестов, репрессий и уступок “Ukrainian Protest and Coercion Data” за 2011-2013 гг.

В результате проведенного исследования разработан метод построения модели и изучения структуры протестного поля общественных движений. Выявлено скрытую структуру протестной активности организаций путем раскрытия их сети взаимодействия, построенной на основании объективного показателя общего участия в зарегистрированных протестах. А также сделаны теоретические обобщения основ сетевого подхода для исследования общественных движений.

Использованный концепт протестного поля был определен как структурное пространство отношений со значительным весом социального капитала, который появляется и нарастает в результате межорганизационных связей / взаимодействий во время протестной активности. Структура протестного поля, в свою очередь, операционализована через сеть вневременных протестных межорганизационных связей.

Было продемонстрировано, что в течение 2011-2013гг. сеть межорганизационных протестных взаимодействий характеризовалась высоким уровнем сплоченности, сохранением устойчивой кластерной структуры, тенденцией к постепенному усилению связей и исключительной ролью политических партий (как с точки зрения абсолютного количества протестов, так и количества установленных связей).

Были выявлены устойчивые организационные кластеры, которые подтвердили возможность использования сетевого подхода для выявления общественных движений (либо же альянсов, предшествующих им) при отсутствии единой ярко выраженной идеологии, но отталкиваясь от единых целей и оппонентов (что фактически отображает соучастие организаций в протестах).

Ключевые слова: протест, протестное поле, общественное движение, анализ социальных сетей, сетевой анализ, сетевой подход, теория мобилизации ресурсов, социальный капитал, организация.

ANNOTATION

Dukach Y. The protest field structure of social movements in Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for the candidate of Sociological Sciences on the speciality 22.00.03 the Social Structures and Social Relations. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of education and science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the development of a theoretical and methodological approach to the study of the protest field structure of social movements and the algorithm for identifying and researching the network of interorganizational protest interaction. This study is based on monitoring data on protests, repressions and concessions “Ukrainian Protest and Coercion Data” for the period of 2011-2013.

During the study was developed the method for modeling and studying the structure of the protest field of social movements. In the study was used the concept of the protest field as a structural space of relations with a significant weight of social

capital, which appears and grows as a result of interorganizational interactions during protest activity. The hidden structure of protest activity of organizations was revealed through the disclosure of their interaction network, built on the organizational co-participation in registered protests. Was made theoretical generalizations of the foundations of the network approach for the study of social movements.

Keywords: protest, protest field, social movement, social network analysis, network approach, resource mobilization theory, social capital, organization.

Відповідальний за випуск
Доктор соціологічних наук, професор П.В. Кутуєв

Підписано до друку 14.03.2019р.